

УДК 282:[241+172+261.6] “312”

ПРОБЛЕМИ ПРАЦІ І ВЛАСНОСТІ В СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ СУЧАСНОГО КАТОЛИЦИЗМУ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Людмила Пітусь

*Львівський національний університет імені Івана Франка
в. Університетська, І. м. Львів 79000, Україна,
filos@franko.lviv.ua.*

В статті розглядаються деякі особливості трактування сучасним католицизмом проблем праці і власності, яким належить базова роль у католицькій соціальній доктрині: Звертається увага на етичний аспект даних проблем.

Ключові слова: соціальна доктрина сучасного католицизму, економічне вчення католицької церкви, Ватикан, праця, власність, мораль.

За умов сучасного світового розвитку різноманітні соціуми і соціальні інституції здебільшого прагнуть будувати цивілізовані стосунки, провадити пошуки спільної мови у різних сферах життя. З огляду на історичну перспективу інтеграції світової спільноти здається цілком закономірним прагнення католицької церкви і її офіційного керівного центру – Ватикану брати участь у вирішенні актуальних соціальних проблем. Католицька церква проголошує себе “досвідченою в людських справах, і, це спонукає її поширювати свою релігійну місію на різні ділянки, в яких люди розгортають свою діяльність” [1, § 41]. В своєму соціальному вченні сучасний католицизм не лише обґрунтовує “право й християнський обов’язок” щодо втручання в усі прояви суспільного життя, але й пропонує власне їх бачення, оцінки, подає власні рекомендації щодо розв’язання складних соціальних питань, зокрема, проблем праці й власності. Йдеться, по суті, про центральні положення соціального вчення сучасного католицизму. Як зазначають самі теологи, необхідність вирішення цих проблем у конкретно-історичних ситуаціях й спонукало католицьку церкву до створення своєї соціальної доктрини. Феномени праці і власності завжди розглядалися католицькими теологами в конкретному соціокультурному контексті, де домінували конкретні ж ідеології, від яких церква не могла повною мірою звільнитися, оскільки сама була занурена у відповідні соціальні умови. Ставлення католицизму до проблем праці і власності у часи конфронтації різних соціальних систем було достатньо ґрунтовно проаналізовано науковцями 70-80-х років ХХ століття –

Л.Великовичем, Р.Григулевичем, І.Ястребовим, Ю.Нюнкою, Ф.Овсієнком, В.Фоміченком та іншими. Однак їхні узагальнення, оцінки, висновки, які самі по собі становлять науковий інтерес, несуть на собі відбиток відомої ідеології і тому в наш час сприймаються як тенденційні.

Нині внаслідок еволюційних процесів та зміни соціокультурної ситуації, католицька церква вийшла за межу впливу ідеологічних чинників, набуваючи тим самим більшого ступеня свободи у своїх судженнях та об'єктивного бачення світу. Повною мірою це стосується й соціальної доктрини сучасного католицизму, в якій з'явилися нові тенденції, акценти, нюанси, в тому числі з проблем праці і власності. Броте ці нові явища ще не знайшли достатнього висвітлення з боку науковців. Із здобутків українських авторів на увагу заслуговують передусім розвідки П.Яроцького, Л.Фліпович, С.Свистунова, О.Серапіна, в яких автори торкаються лише окремих сторін соціального вчення сучасного католицизму (проблеми інкультурації, дуже побіжно – підприємницької діяльності, деякі інші). Таким чином, проблеми праці і власності, як їх розуміє сучасна католицька церква, лишаються актуальними в науковому плані й потребують всебічного висвітлення.

Метою даної статті є визначення деяких особливостей витлумачення змісту і суті праці й власності, а також їх етична оцінка в соціальній доктрині сучасного католицизму.

Сучасний католицизм виходить з традиційного християнського трактування праці. У Священному Писанні праці відводиться почесне місце, адже відпочатково вона мала Божественне походження: сам Бог трудився, створюючи світ і все, що в ньому. Тут же вказується й на характер праці: вона є творчою й плідною: "І побачив Бог усе, що вчинив. І ото – вельми добре воно!" [2; Бут., 1:31], а також нелегкою: "І Бог відпочив у дні сьомім від усієї праці Своєї, яку був чинив" [2; Бут., 2:2]. В Біблії Бог виступає й як повнота життя, і як нескінченна творча активність. Поруч з тим, згідно з християнським вченням, Бог залишає місце для праці й вторинним творцям, насамперед, людям, яких він наділив здатністю до пізнання і творчої діяльності. Перебування першої людини в раю зовсім не означало байдкування, адже обов'язком Адама було порати рай, доглядати його, підтримувати в ньому лад і порядок.

Праця тлумачиться католицькими теологами, як засіб перетворення світу й володіння ним. Бог не лише дарував людині численні здібності для діяльності, але й залишив місце для діянь у космосі: "Наповнюйте землю, овлодівайте нею", сказано у Святому Писанні [2; Бут., 1:28]. Людина наділяється тут функціями управителя земних благ від імені Творця. Це своє завдання людина здійснює через працю, яка "в певний спосіб позначає природу своєю печаттю". Римський папа Іван Павло II пише з цього приводу, що "у витоках людської праці лежить таїнство творення" [3, § 12].

Сучасний католицизм розглядає працю людини не лише як акт творення, але більшою мірою, як акт сотворення. На думку теологів, якщо людина є образом й подобою Божою, то й перетворюючи природу своєю працею, вона робить її більш подібною до себе, а отже водночас й більш подібною до Бога. В рішеннях II Ватиканського собору, які є програмними й для сучасного католицизму, прямо наголошується, що людина є продовженням справи Сотворителя, вона співпрацює з Богом у завершенні сотвореного. Через свою працю людина втілює душу й могутність Бога, а відтак виступає як його образ, посередник і співтворець.

Сучасні католицькі теологи наголошують, що вигнання з раю людей, що згрішили, не слід розуміти як прокляття праці – йдеться швидше про зміну її характеру та умов її здійснення. Праця виступає тут не як прокляття, а як засіб покути й покаяння. Якщо праця й була колись прокляттям, стверджує сучасний католицький теолог, кардинал Й.Гьофнер, то “хіба у випадку гірких невольницьких робіт чи примусової праці в концентраційних таборах, але винуватцями таких безчинств були люди, а не Бог”[4, с.133]. Папа Іван Павло II, однак, вважає, що “піт і тягар обов’язково супроводжують працю в теперішній ситуації спасіння людства” [3, § 27].

В католицькому соціальному вченні праця розглядається також як шлях спасіння й як засіб побудови Царства Божого. Праця, зазначають теологи, є завданням від Бога й участю у його таємниці Відкуплення, оскільки людина “спасається й завдяки власній праці”. Коли людина змінює світ який “через її гріх перетворився на марноту марнот”, вона започатковує світ прийдешній. Католицька церква стверджує, що для християнина, який вірить у Боже Провидіння, не має значення важлива праця чи другорядна, відповідає вона нашим нахилам, чи ми несемо її як тягар. В праці прославляється ім’я Бога, й сама вона є підготовкою до “майбутньої свободи дітей Божих”.

Таким чином, сучасний католицизм надає праці глибокого сакрального змісту, вимагає визнання її гідності та пошанування, як Божого дару людям.

Праця розуміється нині католицькими теологами як свідомо, серйозна, націлена на певний об’єкт діяльність людини, як застосування її духовних й фізичних здібностей “для богоспасенного вдосконалення людського суспільства, а остаточно – на славу Господню” [4, с.128]. Праця розглядається як основа сім’ї, суспільства, а також економічної діяльності. Основними офіційними джерелами католицької церкви в тлумаченні праці як економічної категорії є енцикліка римського папи Лева XIII “Про нові речі” (“*Regum Novarum*”), енцикліки папи Івана Павла II “Займаючись працею” (“*Laborem exercens*”, 1981), “Турбота про суспільне” (“*Sollicitudo rei socialis*”, 1987), “Рік сотий” (“*Centesimus annus*”, 1991), а також інші документи Ватикану. Вже в наведених вище словах із Святого Писання про те, що людина має панувати над

світом і підкорювати його своєю працею, сучасний католицизм вбачає пряму вказівку на створення людиною економічних вартостей. До уваги теологами береться також настанова II Ватиканського собору про те, що “творцем, осередком і ціллю всього “соціально-економічного життя є людина” [5, § 63], яка наділена даром творчої праці. В своїй енцикліці “Займаючись працею” папа Іван Павло II говорить про працю в широкому значенні, маючи на увазі не лише роботу в сільському господарстві, на шахтах, біля доменних печей, у будівельній галузі, а й задіяність у майстерні інтелектуальної праці, обов’язки лікарів і санітарів, жінки, а також “дослідження” й “керування” [3, § 9, 14, 19].

В творах католицьких теологів наводяться й інші варіанти класифікації видів праці. Кардинал Й.Гьофнер, зокрема, виділяє “три сектори” праці в сфері економічної діяльності: до першого належить трудоміська господарська праця й гірниче добування сировини, другий сектор – це безпосередньо ремісниче й індустріальне виробництво, третій сектор – обслуговування [4, с.132].

Католицькі теологи визнають, що праця охоплює всю сукупність розумових і фізичних здібностей людини, які застосовуються у виробництві життєвих благ. Вона є джерелом усіх дій, спрямованих на перетворення “речовин природи для задоволення потреб людини”, джерелом усіх економічних цінностей. Гідною й пошанованою вважається будь-яка праця й професія, аби вони відповідали потребам людини, її християнським цілям.

Особливої ваги в соціальному вченні сучасного католицизму набуває проблема співвідношення праці й підприємницької діяльності. Виходячи з визнання творчого характеру праці, католицькі теологи говорять про позитивне ставлення церкви до підприємницької діяльності. На думку сучасних науковців, “саме релігійне виправдання підприємництва в свій час забезпечило йому безпроблемне співіснування з іншими видами господарської діяльності” [6, с.267].

Розглядаючи працю як людський ресурс економіки, теологи основний акцент роблять на людині, її гідності і правах. Про що б не йшлося – професію, форми господарювання, види організації виробництва й керівництва ним, глобалізацію економіки й конкуренцію, в центрі уваги завжди перебуває “людський фактор”. “Праця, - наголошує папа Іван Павло II, - має бути підпорядкованою гідності людини – суб’єктові праці, а не економічній користі” [7, § 22]. Не існує абстрактної економіки, не пов’язаної з людиною, вважають католицькі теологи.

Відтак, католицька церква перебирає на себе “роль арбітра у вирішенні конфліктних питань між роботодавцями й робітниками” [6, с.658], створює католицькі профспілки та інші робітничі організації, клерикальні партії. Підтримка особи, - зазначає папа Іван Павло II, - це не лише задоволення

фізичних потреб, а й задоволення потреб духовних й культурних, створення можливостей для самореалізації особи працівника [7, § 54].

Католицька церква поступово перетворюється в організацію соціального захисту трудящих. В енцикліці “Року сотого” Іван Павло II наголошує, що “прибуток” – не єдиний показник стану справ на підприємстві. Економічний баланс може бути в порядку, тоді як люди “пригнічені, а їхня гідність - ображена. Це неприпустимо не лише з морального боку... Адже мета підприємництва полягає не тільки в отриманні прибутку, а й у здійсненні “людського єднання” [7, § 35].

В енцикліці “Займаючись працею” папа Іван Павло II висловлював міркування, що “так зване соціальне питання про тертя між капіталом і працею... щоразу більше пересувається в бік непорозумінь між тими, хто має роботу й безробітними” [3, § 18]. Нині католицькі теологи говорять про посилення цієї тенденції, а також намагаються перевести зміст цих конфліктів в моральну сферу.

Моральний аспект католицького вчення про працю нині надзвичайно актуалізується теологами. Вони постійно наголошують на тому, що всі соціальні проблеми належать до царини моралі, набувають морального змісту й оцінюються з позицій моралі. Як зазначає католицький теолог і журналіст А.М.Бадджо, “соціальна доктрина – це етична доктрина” [8, с.59]. Теологи пояснюють, що вся господарська діяльність є продуктом якихось людських рішень і тому також підлягає моральним законам і моральному оцінюванню. Праця власне тому, що надає вартості людині, може виступати важливим фактором моральної досконалості. “Неминуча праця, - як вважає французький теолог Ж.-М.Обер, стає могутнім засобом удосконалення людини, діючи і вводячи в дію власні можливості, людина здійснюється та вдосконалюється. Вона є завданням для здійснення саме тому, що може існувати лише коли росте й розвивається” [9, с.274].

В сучасному вченні сучасного католицизму праця розглядається як фактор людської солідарності, а солідарність трактується як етична категорія [8, с.66-67]. Усе те, що сприяє зближенню людей, прямо покликане “увійти в сферу ласки”, а під ласкою розуміється ласка Христа, через яку здійснюється моральне піднесення людини. Праця ж завдяки своєму об’єднуючому характеру, може бути “привілейованим місцем для дії ласки”. Тому теологи (напр., А.М.Бадджо, Ж.-М.Обер) вважають необхідним проголосити, що солідарність праці є відповідним тереном для проростання братерської (християнської) любові.

Таким чином, в сучасному католицькому соціальному вченні праця виступає як поліфункціональний феномен.

Через працю, зазначають теологи, людина здобуває право на власність. Проблема власності також є однією з базових у соціальній доктрині

католицизму. Вона знайшла своє обґрунтування на сторінках Святого Писання, в творах Отців Церкви, Фоми аквінського, була розвинена й роз'яснена в соціальних енцикліках римських пап, починаючи з енцикліки папи Льва XIII "Про нові речі" ("Rerum novarum", 1891).

Як і раніше, сучасний католицизм наголошує на Божественному походженні власності, на її сакральній суті, посилаючись при цьому на книги Старого Заповіту. Папи Лев XIII, Пій XI, Пій XII в своїх енцикліках підтверджували, що приватна власність є "природним правом", дарованим людям Богом, а в енцикліці папи Павла VI "Мати й наставниця" ("Mater et magistra") ніби підсумовується традиційний погляд теологів на власність: "Право на приватну власність і на засоби виробництва діє у всі часи. Воно закладене у самій природі речей" [10, § 109].

Сучасний католицизм розділяє поняття "власність" й "приватна власність". Традиційним в цьому питанні є положення католицької соціальної доктрини про те, що Бог встановив рівність усіх людей щодо користування земними благами. "Господь Бог призначив землю і все, що вона має для користування всіх людей і народів і тому створені блага, по справедливості й супроводжуючи любов'ю, повинні бути розділені між усіма [5, § 69]. Блага, які Бог віддав у користування людині, мають універсальне призначення, тому, незалежно від якихось конкретних форм володіння цими благами, людина "повинна розглядати зовнішні речі..., не лише як власні, а також як спільні, у тому сенсі, що вони можуть приносити користь не лише їй самій, а також й іншим [5, § 69].

Однак, підкреслюють католицькі теологи, не слід забувати, що незалежно від суті, характеру, форми та способу використання, "всі існуючі блага є власність лише одного господаря – Бога. Тому право власності з боку людини не може бути абсолютним. Однак, воно є закономірним у відповідності з Божими законами.

Згідно соціального вчення католицької церкви, в наш час для економіки може підійти лише система приватної власності. Під приватною власністю тут розуміється не стільки законне право фізичних чи юридичних осіб або кола осіб (співвласність, пайкова власність) володіти і без стороннього втручання розпоряджатися рухомим і нерухомим майном. Як зазначають теологи, в сучасній економіці набувають щораз більшого значення такі види приватної власності, як облігаторійне (зобов'язувальне) право чи немайнове право (наприклад, авторське). "Нині, - зауважує кардинал Гьофнер, під приватною власністю розуміють все, що є "статками" [4, с.186-187].

У сучасному суспільному вченні католицької церкви міститься чимало аргументів, що використовуються для обґрунтування необхідності системи приватної власності. Так, з точки зору теологів, приватна власність забезпечує

людині незалежність, право розпоряджатися своїм майном, автономність, а відтак, перебуває в тісному взаємозв'язку з особистою гідністю й особистими правами людини. Приватна власність розглядається як продовження людської свободи.

Приватна власність служить також чіткому окресленню та розмежуванню сфер компетентності й відповідальності в межах економіки. Ще одним аргументом на користь приватної власності є те, що виступає гарантом впевненості людини у завтрашньому дні, служить “основою існування сім’ї”, оскільки є “платформою” її матеріальної забезпеченості. Для приватної власності характерним є й швидкий економічний обмін, який здійснюється “мирним шляхом й на добровільній основі”, пов’язуючи різні галузі економіки з населенням.

Заперечення, або скасування приватної власності, а натомість, усупільнення добра, може призвести, як вважають католицькі теологи, до інертності й небажання працювати, до безпорядку й неясності щодо користування цим усупільненим майном, до всіляких зловживань, і, зрештою, до соціального невдоволення.

Якщо ж абстрагуватися від догматичного обґрунтування приватної власності, то аргументи, що наводяться на її користь, свідчать про визнання теологами її соціального характеру.

Папа Іван Павло II зазначав, що католіцька церква ніколи не дивилась на приватну власність як на щось абсолютне й незмінне. Виходячи з цього, теологи вирізняють особливості, властиві сучасному стану феномена власності. Деякі з них вказують на наявність у ній ознак кризи. Криза виявляється, зокрема, в тому, що власність суттєво втратила функцію стимулу і підсилення власної ініціативи та відповідальності з боку найманих працівників (робітників, службовців, посадових осіб). Стосовно такого становища діячі католицького соціального руху виступають за те, щоб залучити широкі верстви працівників до економічного капіталоутворення. Такий же шлях вирішення проблеми пропонує й папа Іван Павло II. На його думку, слід перетворити всіх найманих робітників у власників засобів виробництва при збереженні приватного володіння.

Поширення приватної власності в сучасному суспільстві, на думку теологів, сприяє виробленню й зміцненню в людей почуття відповідальності, а споживацькі настрої зменшуються.

Ще одним шляхом подолання кризи приватної власності католицькі теологи вважають створення широкої мережі малих й середніх підприємств, праця на яких мала б сприяти поширенню економічної відповідальності. Свою позитивну роль має зіграти також відокремлення функцій власності від функцій

підприємця. Тим самим, за переконанням теологів, можна підняти середній рівень господарювання на користь усієї економіки.

Великого значення сучасні теологи надають правовій стороні функціонування приватної власності в сучасному суспільстві. Вони наголошують, що приватна власність є “законною за умови, що її не підноситься як абсолютне право без обмежень й без відповідних соціальних зобов’язань, тобто якщо зберігається кінцева мета універсального призначення благ їхнього спільного користування” [9, с.272].

В соціальному вченні сучасного католицизму всіляко підкреслюється моральний аспект проблеми власності. Певною мірою, в цьому також можна побачити намагання запобігти кризовим явищам стосовно даного феномену. Зокрема, наголошується, що приватна власність дає можливість людині робити добро іншим у вигляді неоплатної допомоги. Примноження й збереження власності розцінюється як моральний вчинок, що схвалюється самим Богом, а будь-яке посягання на приватну власність викликає моральне засудження (Декалог).

Не заперечуючи загалом проти різноманітних форм колективної власності, католицькі теологи підкреслюють, що централізована суспільна власність знищує свободу і гідність людини. Християнин покликаний до того, щоб все, що стосується матеріальних благ, він відносив й до ієрархії цінностей, в тому числі, моральних. Здобування матеріальних благ не повинно призводити до хтивності й пожадливості, не повинно виходити виключно із ненаситності володіння власністю. Ще Римський папа Павло VI у своїй енцикліці “Прогрес народів” (“*Populorum progressio*”, 1967) застерігав: “...Ні цілі народи, ні окремі люди не повинні вважати постійно зростаючий добробут за найвищу мету. Адже кожний поступ несе у собі подвійну можливість: з одного боку, він необхідний для людини, щоб вона могла все повніше розвивати свою людськість, з другого ж боку, коли ми прагнемо до нього як до найвищого блага, окрім якого ні про що інше не варто дбати, він ніби ув’язнює людину. В останньому випадку людські серця стають твердими, душі закриваються перед іншими, вступають у стосунки одні з одними не з дружніх почувань, а з користі, яка розділяє і робить їх ворогами. Тому саме лише здобування господарських благ не тільки стає на перешкоді розвиткові людяності, а ще й суперечить вродженій величі людини. Адже як народи, так і люди, заражені хтивістю, найвиразніше виявляють моральну недорозвиненість” [I, § 23]. На ці його слова й сьогодні часто посилаються теологи, коли йдеться про моральний аспект приватної власності.

Аналіз офіційних документів католицької церкви, праць окремих теологів дає можливість стверджувати, що праця і власність тлумачаться сучасним соціальним вченням католицизму як універсальні й поліфункціональні

феномени, і розглядаються з теологічної, економічної і моральної точок зору. Католицька церква вважає, що глибоке знання проблем праці і власності, суті і змісту цих феноменів має практичне значення і “може бути застосоване в умовах виробничих і професійних відносин індустріальної доби”. Посилення ж наголосу на етичному аспекті має служити справі “духовного єднання на основі солідарності і співпричетності” всіх, кого торкаються проблеми праці і власності з метою подолання кризових явищ в житті світової спільноти.

1. Іван Павло II. Займаючись соціальними справами //Церква і соціальні проблеми /Упор. В.Кучерявий. Львів, 1993.
2. Біблія.
3. Jan Pawel II. Laborem exercens // Znak. № 332-334.
4. Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення. Львів, 2003. – 303 с.
5. Іван Павло II. Року сотого // Церква і соціальні проблеми /Упор. В.Кучерявий . Львів, 1993.
6. Gaudium et spes // J documenti del Concilio Vaticano II. - Roma, 1976. P.I-187.
7. Академічне релігієзнавство /За ред. А.Колодного. К., 2000. – 862 с.
8. Centesimus annus // Церква і соціальні проблеми /Упор.В.Кучерявий. Львів, 1993.
9. Бадджо А.М. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія //Соціальна доктрина церкви (Збір.статей). Львів, 1998. С.49-78.
- 10.Обер Ж.-М. Моральне богослов'я. – 2 вид. Львів, 1997. – 295 с.
- 11.Pavel VI. Populorum progressio //Znak. 1982. № 332-334.

The Problems of Labour and Property in the Social Studies of Contemporary Catholicism: Ethical Aspect

Liudmyla Pitus'

The Ivan Franko National University in Lviv
Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.ua

The article focuses on some peculiarities of the interpreting by contemporary Catholicism problems of labour and property, which play the primary role in the catholic social doctrine. The ethical aspect of these problems is paid attention to.

Key words: social doctrine of contemporary Catholicism, economic studies of Catholic church, Vatican, labour, property, moral.

